

ment slechts 30 gulden per jaar in dat geval met terughouding van de dienst, aangezien wij er niet aan twifelen dat wij bij de samenloop van omstandigheden in de tegenwoordige tijd gemakkelijk een ander van haar hoedanigheid zouden kunnen verkrijgen.

Hierop Uw antwoord wachtende, smeken wij de Eeuwige aan U Mejonkvrouwen bij volmaakte gezondheid een gelukkig leven te verlenen, terwijl ik, mijn vrouw en dochter ons toewijdingsvol recom-manderen in Uw goede gratie uit Amiens op deze 11e maart 1587 naar de stijl van het edict.

Uw zeer toegeneegen en dienstvaardige vriend

J. Baron de Merode

Alkmaar

Mr. J. Belonje

Noten

- (1) I, Amsterdam 1912, bldz. 201/2
- (2) S. van Leeuwen „Batavia Illustrata“, 's-Gravenhage 1685, bldz. 953/4 en „Taxandria“ XLIV, 1939, bldz. 11.
- (3) F. V. Goethals „Dictionnaire Héraldique en Gé-nealogique des Familles Nobles du Royaume de Belgique“ III, Bruxelles 1850, p. 261, 269, 270/1, 361 en 374. Hij was Erfgrootjagermeester van het H. Roomse Rijk, heer van Pamele, Braine-le-Château, Heeze en Leende, overleden kasteel Geldrop 1608; zij hadden huwelijksvoorwaarden gemaakt op het kasteel Gaasbeek 26 januari 1574. Zie „Ned.-kastelen“ t.a.p. II, bldz. 219.
- (4) „Genealogische en Heraldische Bladen“ III, 1908, bldz. 522.

(5) „Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Lette-ren“ IX, 1844, bldz 14/5; J. R. Krudop van Ru-wiel „De voormalige St. Maria Kapel ten Hove op het Binnenhof te 's-Gravenhage 1250-1877“, Amsterdam 1961, bldz. 47 sub 23 en het daar aangehaalde.

(6) Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins „Genealogi-sche en Heraldische Gedenkwaardigheden in en uit de Kerken der Provincie Zuid-Holland“ II A, Utrecht 1922, bldz. 273 sub 3 (gecorrigeerd naar Van der Aa „Aardr. Woordenboek“):

SablIn Van EgMond VVlls ooCk troV prInCes Int LeVen

Stlerf Ivnl tVVIntlCh een 't LIICK rVst aLhler be-neVen.

Zij was getrouwd met Georg Eberhard Graaf van Solms-Lich, kolonel in Staten dienst; zie Dr. A. W. E. Dek „Genealogie der Heren en Graven van Egmond“ 's-Gravenhage 1958 bldz. 58 en D. Hoek „Egmond's kinderen op de Vijverberg“, bldz. 18 Jaarboek „Die Haghe“ 1966 en id. 1967 bldz. 178.

(7) E. Richardson „Geschichte der Familie Merode“, I, Prag 1877, S. 157/8/9 en II, Prag 1881, S. 286 en 290 en A. Fahne „Geschichte der Dynas-tischen Geschlechter aus denen die Grafen, jetzt Fürsten zu Salm Reifferscheid ihre Frauen ge-nommen haben“, I, Cöln 1866, S. 108 sqq.

(8) „Batavia Illustrata“ t.a.p. bldz. 891.

(9) Dit moet uitgevallen zijn bij het openen van het couvert van de brief.

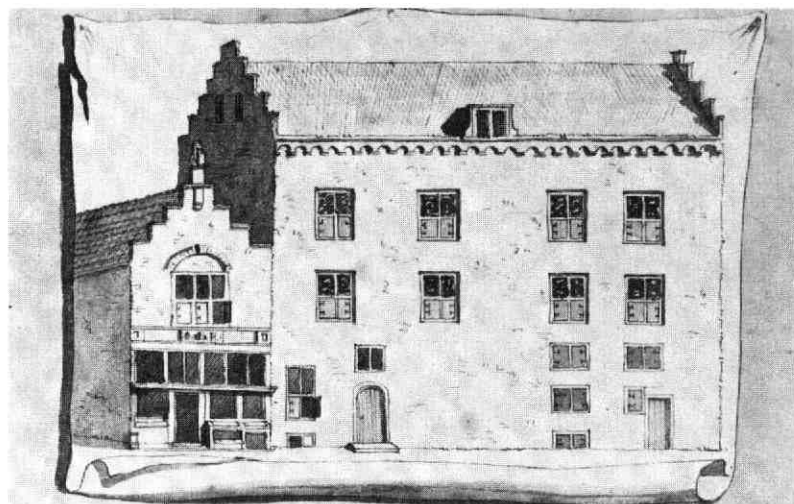
PAYENBORG

Oudste gegevens

Nadat het graven van de Oudegracht voltooid was in de twaalfde eeuw kwam ook de bouw van - voorna-melijk houten - huizen op gang. Een van de families, die zich vestigden aan de oevers van deze nieuwe verkeersader was de familie (de) Paye of Payo; zij werd eigenaar van een huis, dat nu bekend staat onder de naam „Payenborg“, Oudegracht 320. Deze familie vestigde zich aldaar vermoedelijk in de tweede helft van de 14e eeuw. Over hun oorsprong is weinig bekend. Men vindt vermeldingen van een familie Payen in Arras, (Atrecht) 1) en Cornelis Booth schrijft 2): „Henric Paye ende Hubrecht Paye, beyde a° 1385 broeders van Onse Vrouwe Broederscap tot St. Nicolaes“. Deze Henric Paye wordt voor het eerst genoemd als bewoner van Utrecht in een akte, opge-maakt op Sinte Odulfsavond (11 juni) 1366 3): „Roelant van Lantscroen en Tydeman Meeus, kerkmeesters der Buurkerk, erkennen verkocht te hebben aan Henric Paye het recht van uytgang uyt zijn huis op het Buurkerkhof“.

Pronken en wonen

Payenborg bestond, zoals vele andere huizen aan de gracht, uit een combinatie van een groot grachten-huis met pronkzalen, maar erg moeilijk warm te houden, en een kleiner huis ernaast, geschikt voor per-manente bewoning. Tot het midden van de 16e eeuw is deze combinatie, één hoofdbewoner voor Groot- en Klein-Payenborg, blijven bestaan. Als laatste telg van de familie Paye woonde er eind 15e eeuw Mechteld Paye, de kleindochter van bovengenoemde Hubrecht. Het eerste meer exacte gegeven over de bewoning van het pand vinden we in een akte uit 1517 4), waarin Pieter Pauwels van den Bergh en Elisabeth zijn vrouw, in eigendom gaf aan Joseph Oedele Gijsbertss., weduwe van Hardenbroek, „een huysinge ende hofstede mitte cameran ende poertwech gele-gen tussen Geerte- en Smebrug aan de oestsyde, ge-heten Paeyenburch, dair Henri Mathijsz., die tripmae-ker, voor an der strate boven ende die Paeyensteegh beneden naest gelegen zijn“. In deze akte wordt met-een het hele kompleks beschreven: het pronkhuis

Payenborg, zoals L. P. Serrurier het zag omstreeks 1730; Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht, T.A. Oudegracht 320 (S.-G) c. 1730.

Groot-Payenborg, de woning Klein-Payenborg, met daarnaast het zgn. Payenborgsteegje met enige cameren (voor het personeel?), dit alles met als achteruitgang de Lange Nieuwstraat.

In 1534 werden de panden door de eigenaresse Barbara van Solms Jacobs, weduwe van Gaasbeeck, in eeuwige erfpacht gegeven aan Jan van Amerongen en „Claess woenende tot Asperen” 5). Deze Claes Jansz. van Asperen, zoals hij elders ook genoemd wordt stierf 20 jaar later en zijn dood bracht dramatiek over Payenborg. Dit speelde zich af in 1555. Ten behoeve van schuldeiser Jan van Amerongen werden huis en inboedel van de weduwe en erfgenamen van Claes Jansz. van Asperen geliquideerd. De pander (deurwaarder) van het Utrechtse Hof, Claes Jeroensz., laat in een dekreetbrief noteren 6): „(…) hebbe mij daer nae upten XXXen septembris getransporteerd inden kerspelkerk van sinte Niclaes t’Utrecht des morgens onder die hoochmisse”. Hij was daar met de plaatsvervangend schout en twee schepenen en daar verkondigde hij de openbare verkoop van de helft (!) van de „huysinge ende hoffstede genaempt Payenburch metter cameren, poortwegen ende andere zijne toebehoiren, staende alhier binnen Utrecht aende oestzijde der grachten streckende tot inde nyeve straet toe, dairvoir aende straten Jacob Cosijnsz. boven, ende beneden Willem Hermansz. naestgelegen zijn (…) tusschen Geertrudenbrugge ende die Smebrugge”. De hoogste bieder na „tuytgaen der bemerder keerse” was Loeff van Amerongen, die er 1230 Carolusguldens voor neerlegde.

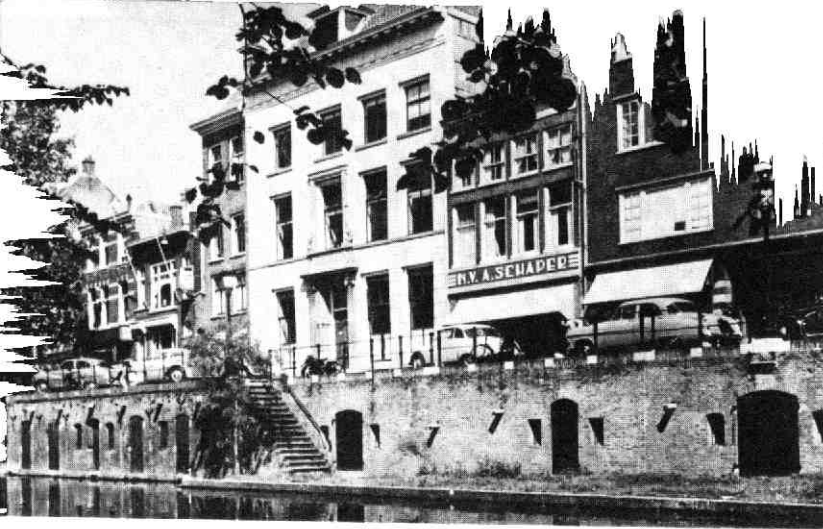
Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid betekent dit de scheiding van Payenborg. Van bovenstaand moment af gaan Groot- en Klein-Payenborg hun eigen weg. In de 18e eeuw pas wordt het kompleks weer samengevoegd.

Scheiding

Minstens zes keer is Klein-Payenborg van eigenaar veranderd tussen 1555 en midden 18e eeuw. De ver-

schillende eigendomsoverdrachten laten soms zien, wat voor nering er zoal in dit huis gevoerd werd. Wijnkoper Herbert Willem van Wiert en zijn echtgenote verkochten het in 1571 aan Jan Andries Crap. In 1599 vestigde er zich Puwels Tijmansz., een mandemaker; hij nam het huis over van Jannichjen Dirckxdr., weduwe van Harman Willemsz. (van Payenborch). In 1612 werd het eigendom van de kuiper Adriaen Hendrikss. van Cuylenborch, inclusief een 7) „stuckgen hoffs ende 4 voeten van de karsseboom, mittet getimmer vandien”. Bij de overdracht in 1635 aan Cornelis Brugman, een stoofmaker, werd gesproken over 8) „het huys daer de stooff uythangt”. In 1685 werd de 9) „huysinge, hoff, in huer bij Aelbert van Odijk, streckende met sijnen huys ende werff uytte Oude Gracht tot achter aen seeckere camere gelegen inde Paeysteegge, toebehorende de heer Blocklandt” verkocht aan Jeuriaen Rinkink. Met de komst van Cyprianus Berger in 1724 werd Payenborg betrokken door „het grootkapitaal”. Berger was raad in de vroedschap en oud-schepenen van de stad. Hij stichtte de brouwerij „De Kroon”, later „De Aker” of „Het Keteltje” genoemd, en vestigde deze in Payenborg: het hele kompleks werd weer verenigd onder één eigenaar.

Werd Klein-Payenborg meestal bewoond door nijvere handwerkslieden, in het pronkhuis zetelde het patriciaat. Vanaf ongeveer 1555 was het eigendom van Johan van der Vecht, zoon van burgemeester Harman, en zijn vrouw Margaretha van Zuylen van Nyevelt. Bij testament, verleden voor notaris Claes Verduyn op 22 februari 1620, verdelen beiden 10) „Payenborch en sijne wtgangen” over twee kinderen” soo sij comparanten geerne sien souden, dat de verseide huysinge onder haerluder familie blijven mochte”. De kinderen moesten ook kunnen beschikken over „cameren ende twee hujskens inde Nyeustraet staende”. Tot 1724 hebben afstammelingen van Johan van der

Gezicht op Payenborg met aangrenzende panden in 1957, door C. L. Temminck Groll; Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht, T.A. Oudegracht 320 (S.-G.) 1957 (A).

Vecht op Groot-Payenborg gewoond; toen werd dit opgekocht door Cypriaan Berger. Deze man gaat het groots opzetten. In 1732 kocht hij Klein-Payenborg en in 1741, 1744 en 1753 kocht hij van de heer van Soestbergen en van de Rooms-katholieke aalmoezierskamer van de stad 11 „de paterszijde en van dito de Clerezijkant zuidzijde Payenborchsteegje“.

Hereniging

In deze tijd kreeg Payenborg ongeveer het uiterlijk, dat het nu heeft: een voorgevel van 13,8 meter, drie verdiepingen en een zolder, en een trapgewelf. Hoezeer Cyprianus Berger uitgebreid heeft, bewijst de eigendomsoverdracht in 1787 aan brouwer Cornelis Anthony Roelans van de brouwerij „De Aker“ met woonhuis, kelders en kluisen, pakhuizen, rosmolen, stallingen en koetshuis en drie andere huizen aan de Lange Nieuwstraat uitkomend.

In 1808 werd de hele onderneming overgedaan aan de familie (Elink) Schuurman. Payenborg werd ruim 100 jaar gebruikt om onderdak te verlenen aan verschillende generaties Schuurman met enige regimenten dienstmeiden, minnen, kinderjuffrouwen, dienstbazen, mouterknechten, kelderknechten, brouwersknechten en huisknechten.

Toen in 1874-75 de brouwerij „geamoveerd“ werd, eindigde de carrière van Johan Elink Schuurman als brouwer en zeepzieder; hij behield in Payenborg de „Algemeene Utrechtsche Brandwaarborg- en Verzekeringsmaatschappijen“. Groot-Payenborg werd gebruikt door de familie en in de kleine woning vestigde zich de congieerge, aanvankelijk Johannes Loman, na 1888 Willem Luca.

In 1910 werd Payenborg opgekocht door de Rijksuniversiteit. Het huis veranderde drastisch en vanaf dat moment bestond de indeling uit kamers met namen als „extractie“, „desinfectie“, de phantoomzaal, bacteriologie, microscopie, een praktikanterkamer, een collegezaal en een museum: het Tandheelkundig Instituut kreeg hier zijn domicilie.

De huidige bewoner, het bureau van de subfakulteit

geologie en geofysika, kwam in 1929 in het pand. In hun jaarverslag lezen wij 12) „Toen collega Rutten mij opgetogen zijn ruime lokaliteiten toonde, toen kwam mij het woord van de dichter voor de geest: „Alles Vergänglichliche ist nur ein Gleichnis“. In vergelijking met het gebouw aan de Ganzenmarkt is collega Rutten inderdaad enorm vooruitgegaan, maar als hij in het Geologisch Instituut komt, dan ziet hij, dat zijn huiseigenaar nog heel wat moet opknappen, voor de vergelijking tot een dragelijk resultaat leidt“. Geologen zijn poëtisch . . .

In juni 1980 gaat de universiteit er wederom een andere bestemming aan geven, welke, is nog niet geheel bekend. Mogelijkerwijs wordt er een expositieruimte van gemaakt. De toekomst zal het leren.

In „kort bestek“ een complete geschiedenis van Payenborg geven, bleek een welhaast onmogelijke opgave. Bovenstaande is slechts een verzameling van momentopnamen, die hopelijk een aardig beeld geven van ontwikkelingen, die zich hebben voorgedaan in de exploitatie van zomaar een grachtenhuis, met zijn grote verscheidenheid aan inwoners.

J. A. C. Mathijssen

Noten

- (1) Gemeentelijk Archief Amsterdam, Inventaris familiaarchief Bakker
- (2) Booth C., Eenighe stamhuysen, handschrift 17e eeuw
- (3) Gemeentelijk Archief Utrecht, Stadsarchief I, 586
- (4) Van der Monde N., Aantekeningen in alphabetische orde, getrokken uit registers, charters en andere stukken, betreffende openbare en particuliere huizen te Utrecht, handschrift 19e eeuw
- (5) Ibidem
- (6) Gemeentelijk Archief Utrecht, Stadsarchief I, 700
- (7) Gemeentelijk Archief Utrecht, Stadsarchief II, 3243
- (8) Ibidem
- (9) Ibidem
- (10) Gemeentelijk Archief Utrecht, Supplement Stadsarchief, 192a
- (11) Gemeentelijk Archief Utrecht, Stadsarchief II, 3243
- (12) Jaarverslag Instituut voor Geologie, Utrecht 1930